

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.—
Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel., X. Ἀνδρούτσος τακτ.
καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ernst Hoffmann τακτ. καθηγ. τοῦ
Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.—Erich Frank τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστη-
μίου τῆς Marburg—Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς
Ρώμης.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθη-
νῶν.—Κωνστ. Δογολέτης τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.—
August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.—Χαρ. Τζωρτζό-
πουλος ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.—Franz Böhm διδάκτωρ
τῆς Φιλοσοφίας.—Παν Κανελλόπουλος διδάκτωρ τῆς Νομικῆς.—Κωνστ.
Τσάτσος.—Ἰω. Θεοδωρακόπουλος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

Διευθυνόμενον

ὑπο

Ι. Ν. ΘΕΙΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
"ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ",
ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΑΘΗΝΑΙ

Η ΝΟΜΙΚΗ ΩΣ ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΥΠΘ

ΚΩΝΣΤ. Δ. ΤΣΑΤΣΟΥ

§ 1. Προϋποθέσεις καθορισμού της συστηματικής θέσεως της νομικής. Λόγοι αμφισβήτησεως της επιστημονικότητας αυτής. § 2. Οντολογικαί και δεοντολογικαί επιστήμαι. § 3. Διάκρισις δεοντολογικής επιστήμης και τεχνικής. § 4. Ο διχασμός της νομικής εις επιστήμην και εις τεχνικήν. § 5. Το αδύνατον αὐτοῦ λόγῳ τῆς λογικῆς ἐνότητος. § 6. Το αδύνατον αὐτοῦ λόγῳ τῆς αξιολογικῆς ἐνότητος. § 7. Το αδύνατον μιᾶς σχετικῆς ιστορικῆς διακρίσεως. § 8. Το πλάσμα ὡς ἰδιάζον τῇ νομικῇ τεχνικὸν μέσον. § 9. Ἡ ἐνότης τοῦ δικαίου ἀνάγκη τῆς δεοντολογικῆς σκέψεως. § 10. Το ἄλογον στοιχεῖον ἐν τῇ νομικῇ λειτουργίᾳ. § 11. Ἡ συστηματικὴ θέσις τῆς νομικῆς επιστήμης.

§ 1. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ προβλήματος τοῦ ἀφοροῦντος τὴν θέσιν τῆς νομικῆς επιστήμης ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐπιστημῶν ἀποτελεῖ τὴν προβαθμίδα εἰς τὸν διακαθορισμὸν τῆς καθ' ὄλου ἐπιστημονικῆς λειτουργίας καὶ μεθόδου αὐτῆς. Τὸ πρόβλημα ὅμως τοῦτο προϋποτίθησιν ὡς λευμένον τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστημονικότητος τῆς νομικῆς ἐρεῦνης. Τῷ ὄντι, πρὸ τῆς παροδικότητος τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς νομικῆς ἐρεῦνης καὶ τοῦ ἀντικειμένου περὶ ὃ στρέφεται αὕτη, κατέστη ἀπὸ πολλοῦ ὁ χαρακτήρ αὐτῆς διὰ πολλοὺς προβληματικός. Τοιοῦτο ζήτημα εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀφήσῃ τις νὰ παρέλθῃ ἄλυτον, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον αὐτοὶ οὗτοι οἱ νομικοὶ ἔθεσαν κατ' ἐπανάληψιν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν ἐπιστημονικότητα τῆς ἰδίας των επιστήμης. Ἐχαρακτηρίσθη δὲ ἡ νομικὴ ἄλλοτε μὲν ὀλικῶς, ἄλλοτε δὲ μερικῶς, ὡς τεχνικὴ, ἐνέχουσα βουλευτικὰ στοιχεῖα, ἅφ' ἐνὸς μὲν διότι δὲν θέτει, γινώσκουσα, ἀπολύτους νόμους, γεγονὸς, κατ' αὐτοὺς θεμελιωτικὸν τῆς ἐπιστημονικῆς λειτουργίας, (1) ἅφ' ἑτέρου δὲ διότι ἐκτείνεται πέ-

(1) G é n y Science et technique en droit privé positif, 1914 σ. 68 κ.έ. ἰδίως σελ. 70 • Que si nous prenons celui-ci (le droit) dans sa réalité

ραν τῆς γνώσεως τοῦ ὄντος, εἰς τὸν διακαθορισμὸν τοῦ τι δέον γενέσθαι, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς θεμελιώσεως μιᾶς ἐξουσιαστικῆς καταστάσεως ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ.

Ἡ πρώτη ἀντίρρησης προδίδει τὴν ἐσφαλμένην μεθοδολογικὴν συνταύτισιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης (2). Μόνον τῆς τελευταίας ταύτης ἔργον εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ δημιουργία τῆς φύσεως διὰ τῆς θέσεως ἀπολύτων καὶ γενικῶν νόμων. Ἀλλὰ ἡ γνώσις, ὡς ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τῆς ἀληθείας, δὲν περιορίζεται εἰς τὴν γνώσιν τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τοῦ ἀπὸ πάσης ἀξίας ἡλευθερωμένου, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸν ὑπὸ τῶν ἀξιῶν διεπόμενον κόσμον καὶ εἰς πᾶν ἐν αὐτῷ ἀξιόλογον. Ἡ δὲ γνώσις δὲν εἶναι μόνον γνώσις τοῦ ἀπολύτου ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπιδύτου, κατ' ἀκολουθίαν τοῦ ἀξιολόγου, ἐντῷ ἀτόμῳ. (3)

vivante de droit positif...il semblera dès l'abord peu exact, d'y voir une science proprement dite, c'est à dire, suivant la conception moderne la plus accréditée et la moins contestable: une discipline de l'esprit, qui saisit les rapports généraux des phénomènes et cherche à en dégager les lois ou à déterminer les règles qu'ils imposent. En soi, le droit positif est plutôt essentiellement, un art, si l'on entend par là tout mécanisme de mise en oeuvre des préceptes vitaux (lois acquises ou croyances), en vue d'un but pratique».

(2) Τὸ ἀδιάκριτον τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ἀποτελεῖ τὴν βασικὴν πλάνην τοῦ ἐν πολλοῖς σπουδαιοτάτου ἔργου τοῦ F.G é n y. Ἐκδηλοῦται δὲ σαφῶς καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα π.χ. Science et Technique 1914 I, § 59 σ.176,177. Ἡ τάσις πρὸς μεθοδολογικὴν διάκρισιν τῶν φυσικῶν ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν ἢ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καθίσταται ὁσημέραι ἰσχυροτέρα καὶ σταθερωτέρα. Ἴδε R i c k e r t. Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921, Kap. III ἰδ. σ. 197 κ. ἐ., τοῦ αὐτοῦ Naturwissenschaft und Kulturwissenschaft 1921 σ.11-16, W i n d e l b a n d, Einleitung in die Philosophie 1923 § 12 σ.240 κ.ἐ. τοῦ αὐτοῦ Präludien Tom. II σελ. 136 κ.ἐ. S t a m m l e r Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1923 § 29 σ. 61 σημ. 1, B i n d e r Rechtsphilosophie 1925 σ. 841. Περὶ τοῦ πόσον ἀμφισβητεῖται ἡ ἐπιστημονικότης τῆς νομικῆς, ὄρα καὶ W. Schönfeld, Die logische Struktur der Rechtsordnung, 1929 σ. 9.

(3) Αἱ ῥοπιὲς πρὸς διάγνωσιν τοῦ ἀπολύτως γενικοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ ἀπορρέουν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας τῆς

Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἐπιστήμη καὶ ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἀξιολογικῶς προβαίνουσα κοινωνιολογία, αἵτινες, στρεφόμεναι πρὸς τὴν ἀξίαν, στρέφονται κατ' ἀνάγκην καὶ πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ, ὅπερ ἄλλως ἀπόλλυσι τὴν ἀξίαν τοῦ διὰ τοῦ φυσικοῦ νόμου. Ἡ συγχώνευσις τοῦ ἀξιολόγου καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὄντος μετὰ τοῦ φυσικοῦ ὄντος, ἡ ἐκμηδενίζουσα τὸ ἰδιάζον τοῦ ἱστορικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κόσμου, δεόν νὰ θεωρηθῇ ὡς τελικῶς ἀποκρουσθεῖσα. Ὡς τελευταῖα μόνον αὐτῆς ὑπολείμματα δεόν νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ προσπάθειαι τῆς βιολογικῆς ἢ καὶ ψυχολογικῆς ἐξηγήσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ἄλλ' οὔτε ἡ παροδικότης τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνυφασμένη παροδικότης τῶν πορισμάτων τῆς νομικῆς δύνανται νὰ προβληθῶσιν ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἐπιστημονικότητός της (4). Ἡ παροδικότης πράγματι ἰφίσταται καὶ ἀφορᾷ τὸ πρὸς ἐπεξεργασίαν ὑλικόν. Ἡ χρονικότης καὶ ἡ παροδικότης ἔγκειται εἰς τὴν φύσιν παντὸς ὀργανικοῦ, παντὸς ἱστορικοῦ φαινομένου, ἐπομένως καὶ τοῦ δικαίου.

Ἄλλὰ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἱστορικῶν καὶ ἠθικῶν ἐπιστημῶν εἶναι τὸ νόημα τὸ συνυφασμένον πρὸς τὰς εἰδικὰς μορφὰς τῶν ἀπολύτων ἀξιών τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Τὸ νόημα δὲ τοῦτο, ἐφ' ὅσον ἔρευνᾶται ἐνιαίως πρὸς τὰς ἀπολύτους ἀξίας, εἶναι ἀπολύτως ἄχρονον, ὁ-

ἀληθείας ἢ δ' ἱστορία αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς διακρίσεως τῶν ἐπιστημῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἱστορία στρέφεται κυρίως πρὸς τὸ ἀτομικόν καὶ ἡ φυσικομαθηματικὴ κυρίως πρὸς τὸ γενικόν, χαρακτηρίζονται συνήθως αἱ ἱστορικαὶ ἐπιστῆμαι ὡς ἐξατομικεύουσαι, αἱ δὲ φυσικαὶ ὡς γενικεύουσαι ἐπιστῆμαι. Τὴν θεμελιώδη αὐτὴν διάκρισιν κατ' ἔξοχὴν ἀνέπτυξεν ὁ R i e k e r t Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921 Kap. III II σ. 143 καὶ ὅρα ἰδίᾳ § IV σ. 197 καὶ 258-59. Ὅρα καὶ W i n d e l b a n d, Präludien ἐνθ' ἀνωτέρω. Ἄλλὰ καὶ νομικοὶ γνωρίζουν καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν διάκρισιν αὐτήν. R a d b r u c h, Grundzüge der Rechtsphilosophie 1914 σ. 208 κ. ἐ., B e k k e r, Das Recht als Menschenwerk und seine Grundlagen, 1920 σ. 22, B i n d e r, Rechtsphilosophie 1925 σ. 109 κ. ἐ. S t a m m l e r, Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1923 § 30 σημ. 3, S a l o m o n, Grundlegung zur Rechtsphilosophie 1925 σελ. 16 C . T s a t s o s, Der Begriff des positiven Rechtes, 1928 Kap. I § 4 σ. 47.

(4) M e z g e r Recht und Erfahrung, ἐν Zeitschrift für Theorie des Rechtes II (1927-1928) σ. 12. B i n d e r ἐνθ. ἀν. σ. 847 κ. ἐ.

E.γ.Δ.σ.ς Κ.τ.Π.
IOANNINA 2006

σονδήποτε παροδικόν, μεταβλητόν και ἄν εἶναι τὸ ὑλικόν εἰς ὃ ἕκαστοτε ἀναφέρεται ἡ νομικὴ ἐπιστήμη εἰδικῶς και αἱ ἱστορικαὶ ἐπιστῆμαι γενικῶς. Ἀπὸ τῆς ἐκτεθείσης ἐσφαλμένης ἀπόψεως μόνον ἡ ἀνόργανος φύσις θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ἐπιστήμης, οὐχὶ βεβαίως διότι τὰ εἰδικὰ φαινόμενα αὐτῆς εἶναι αἰώνια, ἀλλὰ διότι ἐν τῇ γενικότητι αὐτῶν ἐρευνῶνται ὡς ἄχρον· και διότι μόνον ὡς τοιαῦτα γίνονται ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Πᾶν τὸ ἐν χρόνῳ ἐνόν, κατὰ τὴν ἐσφαλμένην αὐτὴν ἀντίληψιν, θὰ ἀπεκλείετο τῆς ἐπιστήμης. Εἰς τοιαῦτα γενικῶς ἀπαράδεκτα συμπεράσματα ἄγει ἡ μέχρι κεραίας ἐφαρμογὴ τῆς προορηθείσης διακρίσεως.

§ 2. Τὸ δεύτερον πρόβλημα ἐμφανίζει ἐν πρώτοις μίαν ὄψιν καθαρῶς ὄντολογικὴν, συνισταμένην εἰς τὸ εἶναι ἐπιστήμη ὀνομάζεται ἡ γνώσις τοῦ αἰσθητοῦ και νοητοῦ ὄντος μόνον και οὐχὶ και ἡ γνώσις τοῦ δέοντος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔδει ἡ ἠθικὴ, ἡ δογματικὴ τοῦ δικαίου, ἐν μέρει ἡ γραμματικὴ και ἡ λογικὴ νὰ θεωρηθῶσι κείμενα ἔξω τῶν ὄριων τῆς ἐπιστήμης, καθότι δὲν περιορίζονται εἰς τὸν διακαθορισμὸν τοῦ ὄντος, εἴτε τοῦτο εἶναι νοητόν, εἴτε τοῦτο εἶναι αἰσθητόν, ἀλλὰ ἐκτείνονται εἰς τὸν δι' ἀλληλαναφορᾶς ἐνὸς γνωστοῦ νοητοῦ και ἐνὸς μεθ' ἐνὸς σκοποῦ συνυφασμένου αἰσθητοῦ, δηλαδὴ ἐνὸς ἱστορικοῦ φαινομένου, διακαθορισμὸν τοῦ δέοντος, δηλαδὴ ἐκείνου, ὅπερ δέον και ἔδει νὰ πραγματοποιηθῇ, ἵνα τὸ μικτόν τοῦτο ὄν γίνῃ πλήρης φορεὺς τοῦ σκοποῦ, τοῦ τέλους, και οὕτω ἀναφερθῇ τοῦτο εἰς τὸ νοητόν. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ μορφή τῆς γνώσεως τοῦ δέοντος προϋποτίθησι τὴν μορφήν τῆς γνώσεως τοῦ ὄντος, ἐξ οὗ τὸ δέον νὰ ἀφορμᾶται ἐφ' ᾧ και πᾶσα δεοντολογικὴ ἐπιστήμη περιλαμβάνει και στοιχεῖα ὄντολογικὰ και δὴ ἱστορικά. Δυνατὸν μάλιστα καθ' ἕλλην τὰ δεοντολογικὰ και τὰ ὄντολογικὰ νὰ συνταυτίζονται κατὰ τοσοῦτον, καθ' ὅσον τὸ γίγνεσθαι ἀποτελεῖ και τὸ δέον γενέσθαι. Παράδειγμα ἐν πολλοῖς τῆς περιπτώσεως ταύτης εἶναι ἡ γραμματικὴ και ἡ ἐθιμοτυπολογία. (1)

Γνώσις γεννᾶται και ὑφίσταται διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῆς ἀληθείας. Ἡ δ' ἀξία αὕτη δὲν ἀναγνωρίζεται

(1) B i n d e r Philosophie des Rechts 1925 § 181q § 29 σελ. 853 κ. ε.
S t a m m l e r Lehrbuch der Rechtsphilosophie §, 1923, § 25 και 28.

μόνον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αἰσθητὸν ἢ νοητὸν τι ὄν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ δέον τὸ διὰ τῆς ἀλληλαναφορᾶς τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ θεμελιούμενον. Τὸ βάσιμον τῆς θέσεως αὐτῆς προκύπτει σαφέστερον ἐκ τῆς ἐρεύνης τοῦ τί ἐστὶ ὄν. Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, κατ' ἀρχὴν ἀπαράβατον, τὸ ὄν εἶναι πάντοτε συσχετίσις νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ. Τὸ ὄν, ὡς ἀντικείμενον καθαρῶς αἰσθητὸν, ἐκρηδενίζεται ὑπὸ τῆς κριτικῆς σκέψεως. Τὸ ὄναι τίον ὑφίσταται ὄν καθαρῶς νοητὸν, ὅποτε καὶ ἐξερχόμεθα τοῦ κύκλου τῶν χρονιῶν καὶ τοπικῶν φαινομένων. Τὸ ὄν ὑφίσταται ἱστορικῶς, ἀφ' ἧς ὑπάρξει ἡ ἀναφορὰ τοῦ ἤδη δεδομένου αἰσθητοῦ πρὸς τὴν ἐκάστοτε τὸ ὄν δημιουργοῦσαν ἀξίαν. Ἡ γνῶσις τοῦ ὄντος, ἦτοι τῆς σχετικῆς πρὸς τὸν ὄρισμόν αὐτοῦ ἀναφορᾶς, εἶναι γνῶσις ὄντολογικῆ. Δυνατὸν ὅμως ὁ λόγος νὰ μὴ στρέφεται πρὸς μίαν σχέσιν ἱστορικῶς δεδομένην. Ναί, μὲν εἶναι δεδομένον τὸ νοητὸν στοιχεῖον καὶ ἐπίσης δεδομένον ἐν φαινόμενον ἱστορικόν, ὁ λόγος ὅμως στρέφεται οὐχὶ μόνον πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντος, ὡς δεδομένου φαινομένου, ἀλλ' ἀιζητεῖ καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐξελιχθῆ καὶ διαμορφωθῆ εἰς τὸ μέλλον τὸ ἤδη ἱστορικῶς δεδομένον, ἐν τῇ κατευθύνσει πρὸς ὄρισμένον σκοπὸν, ἵνα τοῦτο καταστῆ φορεὺς τῆς δεδομένης ἀξίας.⁽²⁾ Τὸ μέλλον τοῦτο δὲν εἶναι οὔτε κατὰ δυνατότητα ὄν, ἀλλὰ εἶναι δέον. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ φαινομένου πρὸς τὸ νοητὸν θεμελιοῖ τὴν οὐσιότητα αὐτοῦ. Ἡ ἀναφορὰ ἐνός ἱστορικοῦ φαινομένου πρὸς τὸ νοητὸν, ἣτις ἀναφορὰ προϋποθέτει πάλιν τὴν σχέσιν ἐνός αἰσθητοῦ πρὸς ἓν νοητὸν, προϋποθέτει δηλαδὴ τὴν προτέραν δι' ἀναφορᾶς γέεισιν τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου, δύναται νὰ καθορίσῃ καὶ τὸ πῶς δέον νὰ διαμορφωθῆ περαιτέρω τὸ ἱστορικὸν δεδομένον, ὥστε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν τελικὸν σκοπὸν καὶ ὑποδιατελέσῃ ἐν θετικῇ ἀναφορᾷ πρὸς τὸ νοητὸν τοῦτο.

Ἐχομεν δύο πρόσωπα ἐξ ὧν τὸ ἓν μεταβιβάζει εἰς τὸ ἕτερον ἀντὶ χρήματος ἀντικείμενόν τι. Αἱ σχετικαὶ πρὸς ταῦτα ἐνέργειαι, ὑφιστάμεναι καὶ διὰ τὴν αἴσθησιν, ἀποτελοῦσι καὶ μέρος τῆς ψυχολογικῆς πραγματικότητος. Ἐν τούτοις τὸ παρ' αὐταῖς οὐσιῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφεται ἡ γνῶσις ἡμῶν δὲν εἶναι καθαρῶς πραγ-

(2) M e z g e r Recht und Erfahrung ἐν Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts, II (1927—1928) σ. 11.

ματικὸν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ στοιχεῖον, ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πράξις αὐτὴ ἔχει *σημασίαν* διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ὅτι ἔχει *ἀξίαν* διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, μείζονα ἐκείνης τὴν ὁποῖαν ἔχει ἡ καθαρὰ φυσικὴ ἐνέργεια. Ἐνδιαφέρει δηλαδὴ τὸ νόημα τῆς πράξεως αὐτῆς, τὸ νοητὸν αὐτῆς στοιχεῖον. Ἄλλὰ διὰ νὰ ὑπάρξῃ τὸ νόημα τοῦτο, πρέπει νὰ ὑπάρχουν καὶ ὠρισμένα γεγονότα, ὠρισμένοι σκοποί, οἱ ὁποῖοι νὰ προσδίδουν νόημα ἢ ἀξίαν εἰς τὴν πραγματικότητα. Οἱ σκοποὶ αὗτοι δύνανται νὰ εἶναι ὑλικοὶ καὶ μὴ, γενικοὶ καὶ σχετικοί· ὅταν ὅμως εἶναι σχετικοὶ πρέπει, διὰ νὰ ἔχουν ἀξίαν, νὰ ἔχουν τοιαύτην ἐν σχέσει πρὸς ἕτερόν τινα σκοπὸν, ὅστις τελικῶς πρέπει νὰ εἶναι γενικὸς καὶ ἀπόλυτος. Ἐν προκειμένῳ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς ἀνωτέρω ρηθέντας σκοποὺς προσδίδουν ἰδιάζουσαν ἀξίαν εἶναι πολλά. Εἶναι οἱ οἰκονομικοὶ σκοποὶ τῶν ἐνεργούντων, ἐνδεχόμενως οἱ ἠθικοὶ ἢ πολιτικοὶ σκοποί. Πάντως ἐν γεγονὸς προσδίδον εἰς τὰς πραγματικὰς ἐνεργείας ἀξίαν ἰδιαιτέραν εἶναι τὸ δίκαιον. Αἱ ἀνωτέρω πραγματικαὶ ἐνέργειαι γίνονται, ἀφ' ἧς συσχετισθοῦν μὲ τὸ δίκαιον, πράξεις δικαίου, ἢ ἰοι μία δικαιοπραξία. Ὅλαι αἱ κοινωνικαί, ἄλλως αἱ ἱστορικαὶ πράξεις ἀποκτοῦν τὴν σημασίαν των, τὸ νόημά των ἢ ἐνδεχομένως τὰ νοήματά των ἀπὸ μίαν τοιαύτην ἀρχήν. Αἱ προκείμεναι δὲ ἐνέργειαι, ἀνεξαρτήτως τῆς οἰκονομικῆς, ἠθικῆς καὶ ἄλλης ἀξίας των, σὶ σχετιζόμεναι μὲ ὠρισμένας διατάξεις τοῦ θετικοῦ ἡμῶν δικαίου, ἀποκτοῦν νομικὸν νόημα· διὰ τοῦ νοήματος αὐτοῦ ἀποκτοῦν ἐνότητα καὶ ὀρίζονται πλέον ὡς ἀγοραπωλησία. Οὕτω ἐκ τῆς ἀναφορᾶς ἐνὸς πραγματικοῦ γεγονότος πρὸς ἐν νόημα, γεννᾶται ἐν ἱστορικὸν ἢ κοινωνικὸν ἢ εἰδικώτερον νομικὸν γεγονός τὸ ὁποῖον καλεῖται ἀγοραπωλησία. Ἡδὴ ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγοραπωλησίας αὐτῆς εἶχε κεκρυμμένα ἐλαττώματα καὶ ὁ ἀγοραστής, μὴ χρειαζόμενος τὸ ἀγορασθὲν ἀντικείμενον, θέλει νὰ τὸ ἀποδώσῃ. Ἐρωτᾶται ἐὰν μία τοιαύτη ἀπόδοσις ἔχει νόημα νομικῶς. Δὲν ἐρωτᾶται ἀορίστως, τί δέον γενέσθαι, ἀλλὰ εἰδικῶς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὠρισμένον σκοπὸν. Διότι ἄλλως θὰ ἐξητάζετο καὶ ἡ ποινικὴ εὐθύνη τοῦ πωλητοῦ τοῦ παραστήσαντος ψευδῆ πράγματα ὡς ἀληθῆ ἢ ἢ ἐνδεχομένη μείωσις τοῦ τιμήματος κ.τ.λ. Ἄλλ' ἐδῶ ἔχει ὀρισθῆ ὁ σκοπὸς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ ἐξετασθῆ τὸ νομικὸν γεγονός τῆς ἀγοραπωλησίας πράγματος ἔχοντος κεκρυμμένα ἐλαττώματα. Ὁ σκοπὸς δὲ οὗτος εἶναι ἡ ἀναστροφή τῆς ἀγοραπωλησίας. Οὕτω λοιπὸν τὸ νομικὸν γεγονός τὸ προκῆψαν

ἐκ τῆς συσχετίσεως ἑνὸς αἰσθητοῦ πρὸς ἓν νοητὸν τὸ ἀναφέρομεν ἐκ νέου, ὡς ἐνιαῖον τι, πρὸς τὰ νοήματα τοῦ δικαίου. Ἐκ τῆς ἀναφορᾶς δὲ ταύτης προκύπτει ἡ κρίσις, ὅτι ἐὰν τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον ἔχει ὠρισμένα κεκρυμμένα ἐλαττώματα, ἐπιτρέπεται ἡ ἀναστροφή τῆς ἀγοραπωλησίας, ὑπὸ ὠρισμένης συνθήκας, ἐντὸς ὠρισμένης προϋθεσμίας, χορηγουμένης πρὸς τοῦτο τῆς *actio archibitoria*, καθόσον τότε ἡ συγκεκριμένη ὑπὸ κρίσιν περίπτωσις ἀναφέρεται θετικῶς πρὸς τὰς σχετικὰς περὶ ἀναστροφῆς τῆς ἀγοραπωλησίας διατάξεις τοῦ θετικοῦ δικαίου.

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τῆς γνώσεως πρόκειται ἀλληλαναφορὰ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ· μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι εἰς μὲν τὴν μίαν περίπτωσιν λαμβάνει χώραν ἡ ἀναφορὰ μετὰ τοῦ φαινομένου καὶ τοῦ νοητοῦ πρὸς διακαθορισμὸν τοῦ ὄντος, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν περίπτωσιν λαμβάνει χώραν ἡ ἀναφορὰ, οὐχὶ μετὰ τῆς πράξεως, ὡς ἱστορικοῦ φαινομένου, ἀλλὰ τοῦ ὠρισμένου τέλους ἐνέχοντος τοιούτου καὶ τοῦ νοητοῦ, εἰδικῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ τεθειμένον αὐτὸ τέλος. Ἡ πρώτη περίπτωσις θεμελιοῖ τὸ ὄν, ἡ δευτέρα θεμελιοῖ τὸ δέον γενέσθαι, ἀνεξαρτήτως ἂν τοῦτο ἐκτελεῖται ἢ δὲν ἐκτελεῖται. Μόνον ὅμως ὅταν ἐκτελεῖται, συνεπάγεται ἀναφορὰν θετικὴν τοῦ ἱστορικοῦ δεδομένου πρὸς τὸ νοητὸν. Ὅποιαδήποτε ἄλλη διαμόρφωσις τοῦ αἰσθητοῦ θὰ συνεπήγετο μόνον ἀρνητικὴν ἀναφορὰν· τὸ γενησόμενον θὰ ἦτο μὴ δέον. Εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα ἔχομεν ἀναφορὰν τοῦ δεδομένου, ἤδη παρόντος αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν, ἢτοι ἀναφορὰν ἑνὸς ἤδη μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου συνυφασμένου καὶ δεδομένου σκοποῦ πρὸς τὸ αὐτὸ νοητὸν καὶ ὑπολείπεται νὰ ἀναφερθῇ τὸ μικτὸν τοῦτο, ὡς ὅλον, πρὸς μίαν νοητὴν ἀρχήν. Πῶς δέον τὸ μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ συνυφασμένον νόημα, δηλαδὴ πῶς δέον ἢ πράξις νὰ διαμορφωθῇ, τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιδιώκεται ἐν τῇ δεοντολογικῇ ἐρευνῇ, πέραν τῆς ἤδη περὶ αὐθιείσης ὄντολογικῆς, ἣν καὶ φύσει καὶ λόγῳ προϋποτίθησιν.

Γνώσις δὲν εἶναι ἀπεικόνισις ἑνὸς συγκεκριμένου ὄντος, ἀλλὰ δημιουργία τοῦ ὄντος διὰ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ στοιχεῖον τὸ νοητὸν. ⁽³⁾ Ἐπίσης γνώσις εἶνε ἀνα-

(3) Πλάτων Θεαιτητος 186 B, A, R i c k e r t Der Gegenstand der Erkenntnis 1921 Kap. III σ. 120. Kap. IV σ. 246 T h e o d o r a k o p u l o s, Platons Dialektik des Seins 1927 σ. 40, 44 καὶ 66, N a t o r p Logik 1910 § 5 σ. 8.

φορὰ ἐνὸς νοητοῦ πρὸς ἕτερόν τι νοητόν. Καὶ εἶναι ἡ γνῶσις ὄντολογική, ὅταν ἡ ἀναφορὰ λαμβάνει χώραν ἀπλῶς μεταξὺ τοῦ καθορίζοντος καὶ τοῦ καθοριστέου, πρὸς ἀνύψωσιν τούτου εἰς τὴν σφαιρᾶν τοῦ ἐπιστημονικῶς ὄντος. Εἶναι δὲ ἡ γνῶσις δεοντολογική, ὅταν ἡ πρὸς τὸ καθορίζον νόημα ἀναφορὰ ἐνὸς πραγματικοῦ δεδομένου μετὰ τοῦ σκυποῦ αὐτοῦ, τοῦ νοήματος αὐτοῦ, ἐνεργεῖται πρὸς καθορισμὸν τοῦ πῶς δέον νὰ ἔσῃται τὸ διαμορφωτέον, ἵνα ἡ πρὸς τὸ καθορίζον νόημα ἀναφορὰ εἶναι δυνατὴ καὶ δὴ θετικῶς δυνατὴ. Πᾶν τὸ κατὰ λόγον γινωσκόμενον εἶναι ἀληθὲς καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἡ ἔρευνα εἶναι τὸ ἀντικείμενικὸν τῆς ἐπιστήμης. Δεδομένου ὅθεν ὅτι ὑπάρχουν ὄντολογικῶς καὶ δεοντολογικῶς ἀληθῆ (4), ὑπάρχουν ὄντολογικαὶ καὶ δεοντολογικαὶ ἐπιστῆμαι. (5) Ἐφ' ὅσον δὲ πᾶν τὸ ἐκ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπορρέον δύναται καὶ κατὰ τὸ ὄν καὶ κατὰ τὸ δέον νὰ ἐξετασθῇ, ἔπεται ὅτι ἡ αὐτὴ ἀνθρωπίνη προᾶξις δύναται νὰ εἶναι ἀντικείμενον ὄντολογικῆς, καὶ ἐν συσχετίσει πρὸς τεθειμένον τέλος, ἀντικείμενον δεοντολογικῆς ἐρεῦνης. (6)

(4) Μόνον ἂν περιορίσῃ τις τὴν ἐννοίαν τῆς ἀληθείας εἰς τὴν αἰσθητὴν ἀλήθειαν δύναται νὰ ἀμφιοβητήσῃ τὴν ὑπαρξιν μιᾶς δεοντολογικῆς ἀληθείας. Ἄλλως C o h e n, *Ethik des reinen Willens* 1921 σ. 425 (422).

(5) K a n t *Kritik der reinen Vernunft*, 1787 (προοίμιον) σ. 12 καὶ 14. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης ὄρα H u s s e r l, *Logische Untersuchungen* 1922, I, *Prolegomena zur reinen Logik* § 14 σ. 40 κ. ἐ. B a u m g a r t e n, *Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode* 1920, I σ. 37 κ. ἐ. ἰδίᾳ 41 καὶ 45. K e l s e n, *Die Rechtswissenschaft als Norm oder als Kulturwissenschaft* ἐν *Schollers Jahrbücher* Τόμ. 40 σ. 95 κ. ἐ. Ὁ G é n y αὐτόθι I. § 22 σ. 68 διακρίνει ὅλως ἐσφαλμένως τὰς δεοντολογικὰς καὶ τὰς ὄντολογικὰς ἐπιστῆμας, ἰσχυριζόμενος ὅτι εἰς τὰς πρώτας δὲν ὑπερισχύει τὸ θεωρητικόν, γνωστικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ τὸ πρακτικόν. «Mais tantôt la connaissance prédomine...tantôt.. la connaissance s'efface devant l'action, qui exige les plus décisifs efforts». Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ ταῦτα ἡ διάκρισις ἐπιστήμης καὶ τεχνικῆς εἶναι ἀδύνατος, τῆς τελευταίας ταυτιζομένης μετὰ τῶν δεοντολογικῶν ἐπιστημῶν. (Ὁρα αὐτόθι § 23 σ. 70 καὶ § 24 σ. 71). Οὕτω διακρίνει ὁ G é n y «sciences proprement dites» (σ. 69) «sciences normatives», καὶ τὴν τέχνην «art» (σ. 70) εἰς ἀμφοτέρας τὰς τελευταίας κατατάσσει τὸ δίκαιον, διότι, ἀκριβῶς δὲν χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων. Αἱ πολλαπλαῖ περιστροφαὶ καὶ οἱ πολυποικίλοι περιγραφικοὶ ὀρισμοὶ ἐπιτείνουν τὴν ἀσάφειαν τῶν διακρίσεων αὐτῶν τοῦ G é n y.

(6) Οἱ νόμοι, ἢ ἠθικοὶ ἢ κοινωνικοί, οἱ διατυποῦντες τὸ δέον, ὡς κρίσεις,

Συμπαράβαλλοντες τὴν ὄντολογικὴν καὶ τὴν δεοντολογικὴν γνῶ-
σιν παρατηροῦμεν ὅτι ἡ δευτέρα συνεπάγεται μίαν μείζονα πλοκὴν
κρίσεων, ἣτις ἐμφανίζεται ὡς ἀνάγκη τῆς τελεολογικῆς σκέψεως, ἐν
συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ μόνον δύναται νὰ γεννηθῇ ἡ τὴν
ἱστορικὴν γνῶσιν θεμελιούσα ἀναφορὰ τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητόν.
Τὸ ὄν δυνατόν νὰ ἐνέχη καὶ αἰσθητὰ στοιχεῖα· τὸ δέον εἶναι πάντοτε
νοητόν. Ἡ μείζων ὅμως κρισεολογικὴ πλοκὴ ἐν τῇ δεοντολογικῇ
ἐρευνῇ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπομακρύνουσα ταύτην ἀπὸ τῆς
θεμελιώσεως μιᾶς ἀληθείας καὶ ἐπομένως ἀπὸ τῆς γνώσεως. Τὸ γε-
γονός ὅτι τὸ ἀναφερόμενον δὲν εἶναι ἐν προκειμένῳ ἓν τι, ἀλλὰ σχέ-
σις ἑνὸς πρὸς ἕτερον, δὲν θὰ μᾶς δυσκολεύσῃ, ἀφ' ἧς λάβομεν ὑπ' ὄ-
ψιν, ὅτι καὶ τὸ ἓν τι δὲν εἶναι παρὰ σχέσις δύο ἑτεροτήτων. Τὸ ἐν
λέγεται καὶ ἐννοεῖται διὰ τῆς ἀναφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὸ ὄν. Ἐχομεν
μίαν δεδομένην κατάστασιν ἐγγάμου βίου, ἔχομεν ὡς δεδομένον
τὸν σκοπὸν τοῦ διαζυγίου, ὡς ἐπίσης καὶ τὸν νόμον. Ἀναφέρο-
μεν τὰ δύο πρῶτα εἰς τὸν τελευταῖον, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς προ-
κῦπτον εἶναι τὸ δέον. Ἐχομεν ὁμοίως μίαν παράστασιν ἐκ τοῦ ἀπεί-
ρου τῆς πραγματικῆς ζωῆς· τὴν ἀναφέρομεν εἰς ὠρισμένας κατηγορίας
τῆς διανοίας καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς προκῦπτον εἶναι τὸ φυσικὸν
ὄν. Ὅμοίως ἐκ τοῦ ἀπείρου τῆς ἱστορικῆς ζωῆς ἀναφέρεται τι πρὸς
μίαν κοινωνικῶς ἢ μίαν ἀντικειμενικῶς ἰσχύουσαν ἀξίαν καὶ ἐξ αὐτῆς
τῆς ἀναφορᾶς δημιουργεῖται τὸ ἱστορικὸν γεγονός.⁽⁷⁾ Ὁ σκοπὸς ὅστις,
σχετιζόμενος πρὸς τι αἰσθητόν, ἀποτελεῖ τὸ ἀναφερόμενον πρὸς τὴν
ἐκάστοτε διέπουσαν ἀξίαν, εἶνε ἢ ἠθελημένη μελλοντικὴ διαμόρφω-
σις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ πραγματοποιῆται μία οἰα-
δήποτε ὑποκειμενικὴ ἢ καὶ ἀντικειμενικὴ ἀξία, ἣτις, ὡς τοιαύτη, εἶναι
ἀδιάφορος ἐν προκειμένῳ. Δυνατὸν ἄλλωστε καὶ αὐτὸς ὁ σκοπὸς νὰ
μὴν εἶναι παρὰ μέσον πρὸς ἀπώτερον ἠθελημένον σκοπόν. Δυνατὸν

εἶναι νοητὰ ὄντα, καὶ δύνανται ἐξ ἴσου ὄντολογικῶς ὡς καὶ δεοντολογικῶς νὰ
ἐρευνηθοῦν. Πᾶν δέον, ὡς ἀξία, εἶναι νοητόν τι καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὄν ὄν-
τολογικῶς ἐρευνητόν. Οὕτω σαφηνίζεται πληρέστερον ἢ μεθοδολογικῆ φύσεως
τῆς διακρίσεως ὄντος καὶ δέοντος.

(7) M e z g e r, *Recht und Erfahrung Internationale Zeitschrift
für Theorie des Rechts* (1927-1928) σ. 12.

αὐτὸς ὁ σκοπὸς νὰ εἶναι ἡ πραγμάτωσις τῆς ἀξίας αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν τῆς διεπούσης τὴν περὶ οὗ ὁ λόγος ἀναφορὰν. Οὕτω δύναται νὰ ἐπιδιώκεται, εἰς ἓν τῶν προηγουμένων παραδειγμάτων, οὐχὶ ἡ ἀναστροφή τῆς ἀγοραπωλησίας τῶν κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν καὶ ἠθικῶν συνεπειῶν ἔνεκεν, ἀλλὰ ἀπλῶς διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου. Ἐνταῦθα ἡ ἀξία εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἀξία εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ λόγος ἢ σχέσις εἶναι ἡ αὐτὴ ἀξία. (8)

Ἡ ἱστορικὴ ζωὴ ὄντολογικῶς τε καὶ δεοντολογικῶς διαγιγνώσκειται δι' ἀναφορὰς πρὸς τι νοητὸν, πρὸς ἀξίαν, ἣτις χρησιμεύει ὡς ἐκλεκτικὴ ἀρχή. (9) Ἄλλ' εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ ἐκλογή συντελεῖται μεταξὺ τῆς ἑτερογενοῦς συνεχείας καὶ ἐκλεκτέον εἶναι ἓν ἱστορικὸν φαινόμενον, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ πρὸς τὴν ἀξίαν, ἀποκτᾶ τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμένου· εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ ἐκλογή συντελεῖται μεταξὺ τῶν διαφόρων δυνατοτήτων πραγματοποιήσεως τοῦ τεθειμένου σκοποῦ καὶ ἄγει εἰς ἐκείνην ἣτις εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν διέπουσαν ἀξίαν, ἡ δὲ τοιαύτη ἀξιόλογος δυνατότης ἀποκτᾶ, ὡς ἐκ τῆς ἀναφορᾶς πρὸς αὐτήν, τὴν σημασίαν ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμένου. Ἀξιόλογον μεταξὺ τῶν ὄντων εἶναι ὃ, τι ἐγένετο φορεὺς μιᾶς ἀξίας, μεταξὺ τῶν μὴ ὄντων ἀξιόλογον εἶναι μόνον τὸ δέον. Ὁ μὲν πρῶτος τρόπος ἐκλογῆς δημιουργεῖ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, ὁ δὲ δεύτερος τὸ ἀντικείμενον τῶν δεοντολογικῶν ἐπιστημῶν. (10)

(8) Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὰς ἑννόμους σχέσεις ἡ ἀξία εἶναι κατὰ κανόνα διάφορος. Πάντοτε διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου ἐπιδιώκεται μία ἄλλη ἀξία οἰκονομικὴ ἢ κοινωνικὴ καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς πολιτείας ἔτι. Ὁρθῶς ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως χαρακτηριζέσθαι τὸ δίκαιον ὡς τροπικὴ καὶ οὐχὶ τελεογονικὴ λειτουργία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. O p p e n h e i m e r, System der Soziologie. Allgemeine Soziologie 1922, I σ. 240.

(9) Τὴν ἀξίαν, ὡς ἐκλεκτικὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης κυρίως ἀνέπτυξεν ὁ R i c k e r t, Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921 Κεφ. IV καὶ III σ. 256, τοῦ αὐτοῦ System der Philosophie I σ. 217.

(10) Τὴν ἀξιολογικὴν ἀναφορὴν ὡς βασικὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορικῆς, οὐχὶ τῆς δεοντολογικῆς γνώσεως, ἔθηκεν κυρίως ὁ R i c k e r t Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921, ἰδίᾳ κεφ. IV σ. 245 κ. ε. 257 κ. ε., τοῦ αὐτοῦ System der Philosophie I σ. 319. Τὴν εἰς τὸ δίκαιον ἐφαρμογὴν ὑπεστήριξαν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὁ L a s k Gesamltte

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τὸ δημιουργούμενον ἀντικείμενον εἶναι ἀπολύτως ἀτομικόν. Ἐν καὶ μόνον εἶναι ἱστορικῶς, ἔν καὶ μόνον τὸ δεοντολογικῶς, εἰς τὴν ἐκάστοτε δεδομένην περίστασιν καὶ διὰ τὴν ἐκάστοτε δὶς πούσαν ἀξίαν, ἀξιολογόν ἀντικείμενον. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις στρεφόμεθα πρὸς πραγμάτων κοινωνικῶν, ἠθικῶν ἀξιών καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι φυσικὸν νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀτομικὸς ὁ φορεὺς τῆς ἀξίας αὐτῆς. Τὸ ὑπὸ τῆς ἀξίας διεπόμενον εἶναι πάντοτε ἀτομικόν κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀποκλείεται πᾶν τὸ μὴ ἔχον τὴν ἀξίαν ταύτην. Ἄφ' ἧς διέπει τὴν ἐπιστημονικὴν διανόησιν μία ἠθικὴ ἀξία, παύει νὰ στρέφεται πρὸς τὴν ὁλότητα, ἀλλὰ προσατενίζει μόνον ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξίαν αὐτήν. Πλήν τούτων τῶν ὡς ἀξιολόγων χαρακτηριζομένων, οὐδὲν ὑφίσταται διὰ τὸν οὕτω ἐνεργούντα λόγον. Ἡ ἐνέργειά του εἶναι περιοριστικὴ καὶ κατὰ τοῦτο ἐξατομικευτικὴ. Ταῦτα ἰσχύουσιν τόσον διὰ τὰς ἱστορικὰς ὅσον καὶ διὰ τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας.

Ἡ γνῶσις τοῦ νομικοῦ εἶναι **δεοντολογικὴ**. Ἐὰ νομικὰ φαινόμενα εἶναι ἱστορικὰ καὶ ὡς τοιαῦτα ἀντικείμενα καὶ δεοντολογικῆς ἐρεῦνης. Ἡ κοινωνιολογία καὶ ἡ ἱστορία τοῦ δικαίου ἐξετάζουσι τὰ φαινόμενα τοῦ δικαίου ὡς ὄντα. Ἐξετάζουσι καὶ αὐταὶ τὴν ἐννοιαν τοῦ νόμου καὶ τὴν συστηματικὴν θέσιν ἐκάστης διατάξεως ἐν μιᾷ νομοθεσίᾳ. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ ἀξία τοῦ δικαίου χρησιμεύει ὡς ἐκλεκτικὴ ἀρχὴ τῶν νομικῶν ἀπὸ τῶν μὴ νομικῶν φαινομένων, πλὴν τούτου δὲ καὶ ὡς ἀρχὴ συστηματοποιήσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ ἀναφερόμενον εἶναι πάντοτε ἔν τι ἐκ τῆς ἑτερογενοῦς συνεχείας τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἠδύνατο καὶ ὁ φιλόλογος νὰ ἐξετάσῃ μίαν διάταξιν νομικὴν.

Schriften, Rechtsphilosophie I σ. 377, R a d b r u c h Grundzüge der Rechtsphilosophie σ. 85. Τὸ πῶς δημιουργοῦνται διὰ τῆς ἀναφορᾶς αἰσθητοῦ πρὸς νοητὸν τὰ ἀντικείμενα τοῦ φυσικοψυχικοῦ κόσμου δεν ἔχει σημασίαν ἐν προκειμένῳ. Μνημονεύεται ἀπλῶς ὅτι ἡ ἀναφορὰ δὲν εἶναι ἀξιολογικὴ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀκριβῶς συνίσταται εἰς τὴν ἀπόκρουσιν πάσης ἀξιολογικῆς κρίσεως, πλὴν ἐκείνης ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. Ὅρα R i c k e r t, Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung 1921, ἰδία κεφ. IV σελ. 490, W i n d e l b a n d Einleitung in die Philosophie 1923 σ. 241.

Διὰ τὸν νομικὸν ὅμως ἡ ἀποψις εἶναι ἀπολύτως ἄλλοία. Καὶ διὰ αὐτὸν ὑπάρχουν τεθειμένα διατάξεις καὶ κοινωνικὰ δεδομένα ἀναφερόμενα εἰς αὐτάς, ἀλλὰ οὗτος ἐρευνᾷ ταῦτα ἐν σχέσει πρὸς μέλλοντα σκοπὸν, ἤτοι διερωτᾶται τί δέον γενέσθαι ὡς πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἐν τῇ κατευθύνσει αὐτῶν πρὸς τὸν δεδομένον σκοπὸν καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς δεδομένην ἀξίαν. Δεδομένων τῶν διατάξεων περὶ προστασίας τῆς νομῆς καὶ τοῦ λαβόντος χώραν περιστατικοῦ τῆς διαταράξεως καὶ δεδομένου τοῦ σκοποῦ τῆς παύσεως τῆς διαταράξεως, ἐρωτᾶται τί δέον γενέσθαι, ἵνα τὸ γινόμενον εἶναι σύμφωνον πρὸς τὸν νόμον. Ἀναφέρεται οὕτω ἡ σχέση τοῦ περιστατικοῦ τῆς διαταράξεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς παύσεως αὐτῆς εἰς τὸν νόμον, ὁ νόμος δέ, ὡς ἀξία, ἀποτελεῖ τὴν ἐκλεκτικὴν ἀρχήν, ἣτις μεταξὺ ὄλων τῶν δυνατῶν τρόπων ἐπιτεύξεως τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ τῆς παύσεως τῆς διαταράξεως, λαμβανομένων δὲ πάντοτε ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ὀρισταμένων πραγματικῶν συνθηκῶν, ἐκλέγει τὸν μόνον δυνατὸν τρόπον τὸν συνάδοντα τῷ δικαίῳ, καθορίζει συνεπῶς τὸ δέον.

Μέχρι τοῦδε πρὸς διευκόλυνσιν τῆς κατανοήσεως προϋποθέτομεν τὸν νόμον ὡς δεδομένον ὀριστικῶς. Πράγματι ὅμως συμβαίνει νὰ γεννᾶται ἐκάστοτε τὸ ζήτημα τοῦ ποῖος νόμος εἶναι δεδομένος διὰ τὴν ἀναφερομένην σχέσιν τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου καὶ τοῦ σχετικοῦ σκοποῦ. Τοῦτο δὲ θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου, ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ genus proximum, οὗ τὴν εἰδικὴν διαφορὰν ἀποτελεῖ ἢ ἐνδεχομένως ἐφαρμοστέα νομικὴ διάταξις. Διότι μόνον διὰ τῆς ἀναγωγῆς εἰς τὸ ἐκάστοτε genus proximum εἶναι δυνατὴ ἢ ἐν εἰδικῇ περιπτώσει ἀναφορὰ μιᾶς διατάξεως εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου. Διὰ νὰ κριθῇ ἐὰν ἡ α περιπτώσις ὑπάγεται εἰς τὴν Α διάταξιν, δέον νὰ ἀναφερθῇ ἢ α πρὸς γενικωτέραν τῆς Α διατάξεως διάταξιν Α', καθότι ἐκ τῆς ἀναφορᾶς ταύτης μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ διαπιστωθῇ ὅτι πράγματι ἡ Α καὶ ὄχι ἡ Β καὶ ἡ Γ διάταξις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι ἅπασαι εἰδικὰς διαφορὰς τῆς γενικωτέρας διατάξεως Α', εἶναι καὶ ἡ δέουσα νὰ διακαθορίσῃ τὴν περίπτωσιν α. Ἀλλὰ καὶ ἡ Α' εἶναι εἰδικὴ διαφορὰ γενικωτέρας διατάξεως Β'· δέον ὅθεν νὰ ἀναφερθῇ ἢ Α' πρὸς Β ἵνα διαπιστωθῇ ἂν πράγματι ἡ Α' εἶναι ἢ καθορίζουσα ἀξία κ. ο. κ. μέχρι τῆς ἀξίας τοῦ δικαίου. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν δύναται νὰ σταματήσῃ καὶ πρέπει ἐκάστοτε νὰ ἐρωτᾷ ὁ νομικὸς ἂν πράγματι ἢ περίπτωσις α δύναται πολιτειακῶς, ἐννόμως νὰ ρυθμι-

σθῆ ἢ ἄν πρόκειται περὶ περιπτώσεως ἐξερχομένης τῶν ὁρίων τοῦ δικαίου. (11)

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ δεοντολογικὴ ἔρευνα, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ νομικὴ, προϋποτίθηται κατ' ἀρχὴν σύστημα κανόνων κορυφουμένων εἰς τὴν τὸ ὅλον σύστημα διέπουσαν καὶ διεισδύουσαν ἀξίαν τοῦ δικαίου. Καὶ μόνον τότε γινώσκεται μία περίπτωσις νομικῆ τελειωτικῶς, ὅταν καθορισθῆ ἀπολύτως ἡ θέσις αὐτῆς εἰς τὸ ὅλον σύστημα τῶν κανόνων δικαίου. Αἱ εἰδικαὶ διατάξεις ἔλκουν τὴν ἰσχὴν αὐτῶν ἐκ τῶν γενικωτέρων, αἱ δὲ γενικώτεραι ἐκ τῆς ἀξίας τοῦ δικαίου. Διότι ὁ νομικὸς θὰ σκεφθῆ ποῖος νόμος εἶναι ἐφαρμοστέος εἰς ἑκάστην περίπτωσιν. δηλαδή διατὶ ἰσχύει οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ νόμος εἰς ἑκάστην περίπτωσιν, Ἄλλὰ ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν δὲν δύναται νὰ δοθῆ παρὰ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν γενικωτέραν διάταξιν, ἧς ἢ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰσχύς πάλιν διακαθορίζεται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἑτέραν γενικωτέραν διάταξιν καὶ τοῦτο μέχρι τῆς γενικωτάτης ἀξίας τοῦ δικαίου. (12) Οὕτω διακαθορίζεται τελειωτικῶς ἡ ἐκάστοτε ἰσχύς ὅλων τῶν ἐκάστοτε ἐφαρμοστέων διατάξεων, ἀπὸ τῆς γενικωτάτης διατάξεως τοῦ δικαίου, διὰ μέσου τῶν διαμέσων πολιτειακῶν ἢ νομικῶν ἀξιῶν, μέχρι τῆς εἰδικῆς διατάξεως, ἧς τελικῶς λαμβάνει χώραν ἡ ἐφαρμογή. Αὐτὸς εἶναι ὁ εἰδικὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ νομικοῦ, ὅστις εἶναι ἄλλωστε ἐν πάσῃ δεοντολογικῇ ἐπιστήμῃ λογικῶς ἀναγκαῖος. Τὶ ἰσχύει ἐπὶ τοῦ ἐκάστοτε προκειμένου, αὐτὴ εἶναι ἡ εἰδικὴ μορφή παντὸς νομικοῦ προβλήματος. (13) Καὶ εἰς τοῦτο βεβαίως

(11) M e z g e r, Recht und Erfahrung ἐν Zeitschrift für Theorie des Rechts II (1927-1928) σ. 13.

(12) Ἐν πάσῃ δεοντολογικῇ ἐπιστήμῃ ὑποτίθεται ὡς βῆσις μία ἀρχὴ ἐξ ἧς πᾶς κανὼν ἀρύεται τὴν ἰσχὴν αὐτοῦ. H u s s e r l, Logische Untersuchungen 1922 σ. 45 καὶ 286. Ἡ Grundnorm τοῦ Husserl εἶναι σχετικὴ πρὸς τὴν Ursprungsnorm τοῦ K e l s e n, Allg. Staatslehre 1925 σ. 101 τοῦ αὐτοῦ Der soziologische und der juristische Staatsbegriff 1922 σ. 87, 94 κ. 102.

(13) Ὁ G e n y αὐτόθι I § 43 σ. 123 ἐν συγκρ. πρὸς § 59 σ. 178 φαίνεται θεωρῶν τὴν δεοντολογικὴν γνῶσιν, ἥτοι τὴν αὐστηρὰν λογικὴν ἀπαγωγὴν τοῦ δέοντος ἐκ τοῦ ἐκάστοτε ἰσχύοντος κανόνος, ὡς τὸ κυριώτερον τεχνικὸν μέσον, οὐχὶ ὡς τὴν βῆσιν τῆς νομικῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως. Ὅρα κατωτέρω § 5.

δὲν δύναται οὔτε ἡ ἱστορία, οὔτε ἡ κοινωνιολογία νὰ ἀπαντήσουν. (14)

§ 3. Ἡ θεμελίωσις τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκην τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων αὐτῆς ἀπὸ τῆς τεχνικῆς, τοσοῦτω μᾶλλον καθόσον εὐρύτατα χαρακτηρίζεται ἡ νομικὴ ἔρευνα, ὡς σύνθεσις ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν στοιχείων. Ὁ χωρισμὸς τῆς ὄντολογικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆς τεχνικῆς εἶναι πασίδηλος καὶ δὲν χορήζει περαιτέρω ἐρεῦνης. Ἡ τεχνικὴ ἐρευνᾷ πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν πραγματώσιν ἑνὸς δυνατοῦ σκοποῦ. Ἡ ἐπιστήμη ἢ ὄντολογικὴ ἀγνοεῖ αὐτὸ τὸ στοιχεῖον καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου σκέπτεται τελεολογικῶς, διότι εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν τὸ τέλος θεωρεῖται ὡς ἰδέα καὶ εὐρετικὴ ἀρχή, οὐχὶ δὲ ὡς τεθειμένος σκοπός.

Ὁ χωρισμὸς τῆς τεχνικῆς ἀπὸ τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης ἐνέχει μείζονας δυσχερείαις. (1) Εἶναι ἐν πρώτοις ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως ὅτι καὶ ἡ τεχνικὴ εἶναι γνῶσις, ἐφ' ὅσον γνῶσις συντελεῖται διὰ τῆς ἀλληλαναφορᾶς ἑνὸς αἰσθητοῦ πρὸς ἕν νοητὸν ἢ καὶ δύο νοητῶν πρὸς ἄλληλα καὶ τούτων ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἀληθείας. Τοῦτο πράττει ὁ μελετῶν τὴν οἰκοδομικὴν τέσον, ὅσον καὶ ὁ μελετῶν τοὺς βιολογικοὺς ἢ τοὺς πολιτειακοὺς νόμους καὶ δὴ εἰς ἀμφοτέρας

(14) Ὁ διακαθορισμὸς τῆς διαφορᾶς τοῦ δεοντολογικῶς καὶ τοῦ ὄντολογικῶς σκέπτεσθαι ἐξηγεῖ τὸ ἀδύνατον τῆς συγχύσεως κοινωνιολογίας καὶ νομικῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἀκόμη ὅταν τὸ ἐρευνώμενον ὑλικὸν εἶναι τὸ αὐτό, αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ μέθοδοι θὰ μένουν διάφοροι. Ἡ κοινωνιολογικὴ παρατήρησις δύναται ἀπλῶς νὰ βοηθήσῃ εἰς τὸν διακαθορισμὸν τοῦ περιεχομένου τοῦ δέοντος καὶ δὴ τοῦ πολιτειακοῦ, ὅπερ μόνον ἐνδιαφέρει τὸν νομικόν. Ἀλλὰ τὸ πόρισμα τῆς παρατηρήσεως αὐτῆς καθίσταται ἀντικείμενον τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ἀφ' ἧς δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὴν πολιτειακὴν ἀξίαν, ἀποτελεῖ μέρους τοῦ συστήματος τῶν κανόνων δικαίου. Περί τοιούτου ἀπολύτου μεθοδολογικοῦ χωρισμοῦ κοινωνιολογίας καὶ νομικῆς, ὄρα K e l s e n Hauptprobleme der Staatslehre 1911 σ. 58 τοῦ αὐτοῦ Der soziologische und der juristische Staatsbegriff 1922 ἰδίᾳ σ. 75 κ. ἔ. M . W e b e r Wirtschaft und Gesellschaft 1921 Kap. VI § 1 σ. 368. Ἄλλως K a p t o r o w i c z, Soziologie und Rechtswissenschaft σ. 27—29, S i n z h e i m e r, Die soziologische Methode in der Privatrechtswissenschaft, σ. 24.

(1) Ὅρα περὶ αὐτῆς γενικῶς H u s s e r l. Logische Untersuchungen, I Prolegomena zur reinen Logik, 1922 σ. 47. B a u m g a r t e n, Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode, 1920 I σ. 38.

τάς περιπτώσεις, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς εἰδικὴν περίπτωσιν ἐφαρμογῆς τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀξίας. Ἄλλὰ ἡ τεχνικὴ προϋποθέτει καὶ σύστημα γνώσεων, λογικὴν ἐνότητα γνώσεων, ἤτοι ἐπιστήμην, ἀλλὰ ἐπιστήμην ἄλλης μορφῆς διαφερούσης καὶ ἀπὸ τὰς ὀντολογικὰς καὶ ἀπὸ τὰς φυσικὰς, εἰδικῶς δὲ καὶ ἀπὸ τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας. Ἡ ἀναφορὰ ἐν τῇ τεχνικῇ συντελεῖται πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ οὐχὶ πρὸς κοινωνικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξίας. Συνέπεια δὲ τούτου εἶναι ὅτι τὸ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς προκύπτον δὲν εἶναι δέον, ὅπως εἰς τὰς δεοντολογικὰς ἐπιστήμας, ἀλλ' οὔτε καὶ ὄν τι αἰσθητὸν ποτέ, ὅπως εἰς τὰς φυσικὰς, ἀλλὰ πάντοτε νοητὸν τι καὶ δὴ ὑποθετικὴ κρίσις, συνισταμένη εἰς τὴν εἰδικὴν ἐφαρμογὴν ἐνὸς φυσικοῦ νόμου. Ἡ ἀλληλαναφορὰ ἐξ ἧς προκύπτει τὸ δέον καὶ τὸ τεχνικῶς ποιητέον ὁμοιάζουσι, καθότι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ὑπάρχει ἐν πραγματικὸν δεδομένον, εἰς πραγματικὸς ἠθελιμένος σκοπὸς καὶ ἡ ἀναφορὰ αὐτῶν πρὸς νοητὸν τι. Τὸ ἐκ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς ὅμως προκύπτον δὲν εἶναι ποτὲ τὸ αὐτό, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι, ὡς ἐρρήθη, τὴν μίαν φορὰν ἀναφέρεται ἡ σχέσις εἰς φυσικὸν νόμιν, τὴν ἄλλην εἰς κοινωνικὴν ἀξίαν. Ἐξ αὐτῆς τῆς διαφορᾶς προκύπτει ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν ὠρισμένου σκοποῦ τεχνικοῦ ὑπάρχει μία δυνατὴ ὁδός, πάσης ἄλλης ἀποκλειομένης ὑπὸ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ φυσικοῦ νόμου· τοῦναντίον πρὸς ἐπίτευξιν ὠρισμένου ἱστορικοῦ σκοποῦ ὑπάρχουν πολλαὶ δυναταί, ἀλλὰ μία ἀξιόλογος ὁδός, ἡ ὁποία δὲν ἐπιβάλλεται ἀνάγκη καὶ φύσει, ἀλλὰ ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως. Εἰς τὴν τεχνικὴν ὁ σκοπὸς εἶνε ἐλεύθερος ἀξίας. Τὸ ἂν οἰκοδομηθῇ ἢ ὄχι μία οἰκία εἶναι ἀξιολογικῶς ἀπολύτως ἀδιάφορον. Εἰς τὴν δεοντολογικὴν ἐπιστήμην ὁ σκοπὸς ἐρευνᾶται ἀξιολογικῶς καὶ μόνον ὡς ἀξιόλογος καθίσταται ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Δεδομένου δὲ ὅτι οἱ ἱστορικοὶ σκοποὶ εἶναι ἀλλεπάλληλοι, κρίνεται ἀξιολογικῶς ὁλόκληρος ἡ ἄλυσσις αὐτῶν καὶ μόνον δι' ἀξιόλογον τοιαύτην ἀνακύπτει ἡ ἔννοια τοῦ δέοντος. Τὴν διαφορὰν τῆς τεχνικῆς ἀπὸ τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης τὴν θεμελιοῖ ὅθεν ἡ διαφορὰ τῆς φύσεως ἀπὸ τῆς ἱστορίας.

Μέχρι τοῦδε ἐγένετο μνεία τῆς τεχνικῆς, ὡς κινουμένης μόνον ἐν τῷ φυσικῷ καὶ οὐχὶ τῷ κοινωνικῷ ἢ ἱστορικῷ κόσμῳ. Ὅτε ὁμως γίνεται λόγος περὶ τεχνικῶν στοιχείων ἐν τῷ δικαίῳ δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ φυσικοτεχνικῶν στοιχείων, ἀλλὰ περὶ μεταγγισμοῦ τῆς τεχνικῆς σκέψεως εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Ἡ τοιαύτη τεχνικὴ σκέψις, ἀποτελοῦσα «μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος», παρορᾷ τὴν βασικὴν διαφορὰν φύσεως καὶ ἱστορίας. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τῶ ὄντι στρέφεται ἡ σκέψις εἰς τὸ τί ποιητέον. Ἀλλὰ τὴν μίαν μὲν φορὰν τὸ ποιητέον εἶναι δέον, τὴν δ' ἑτέραν ἀναγκαστικῶς ποιητέον, δυνάμει τῶν νόμων τῆς φύσεως. Πρόκειται περὶ ἐξωτερικῆς ὁμοιότητος, μὴ θεμελιούσης καὶ ταυτότητα μεθόδου. Ἡ μὲν ὁμοιότης προκύπτει ἐκ τῆς θέσεως ἑνὸς σκοποῦ, ἡ δὲ διαφορὰ ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῆς ἀξιολογικῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς ὑποθετικῆς θέσεως αὐτοῦ.

Ἐπὶ τοιαύτην ἔννοιαν τὸ δίκαιον δὲν εἶναι ποτὲ ἀντικείμενον τεχνικῆς. Πᾶσα ἔννοια τοῦ δικαίου εἶναι δεοντολογικὴ. Ἡ ὑποθετικὴ μορφή τῶν διατάξεων δικαίου, δὲν πρέπει νὰ συγχυσθῇ μὲ τὴν ὑποθετικὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ ἐν τῇ τεχνικῇ. Τό· ἐάν κλέψῃς θά τιμωρηθῆς καὶ τὸ ἐὰν θέλῃς νὰ θίψῃς γέφυραν, πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῆς τοὺς τάδε καὶ τάδε φυσικοὺς νόμους· δὲν εἶναι λογικῶς ὅμοιαι κρίσεις. Διότι ὀφείλω νὰ μὴν κλέψω· ἀλλὰ οὔτε ὀφείλω, οὔτε δὲν ὀφείλω νὰ κτίσω γέφυραν. Δυνατὸν νὰ γέννηθῇ ἡ ἐξῆς ἀντίρρησης· βεβαίως δὲν ὀφείλω νὰ συνάψω ἀγοραπωλησίαν, ἀλλ' ἂν συνάψω αὐτήν, ὀφείλω νὰ ἐφαρμόσω τοὺς τάδε καὶ τάδε νόμους, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν τεχνικῶν φαινομένων. Ἐνταῦθα παρορᾶται τὸ ἐξῆς· ἐν συνόλῳ ὀφείλω νὰ ἐφαρμόζω τοὺς πολιτειακοὺς νόμους, πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἔννομοι σχέσεις καὶ νόμοι ρυθμίζοντες αὐτάς, ἐνῶ δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζω διὰ τεχνικοὺς σκοποὺς τοὺς φυσικοὺς νόμους, διὰ τὸν λόγον ὅτι περιττεύει νὰ ὑπάρχουσι τεχνικοὶ σκοποὶ καὶ τεχνικαὶ λειτουργίαι. Ἀπὸ καθαρῶς γενικῆς ἀπόψεως, οὐδὲν ἐπιβάλλει ταύτας, ἐκτὸς ἂν ὡς πράξεις κοινωνικαί, θεωρηθῶν ἀξιολογικῶς.

Πᾶσα μὴ καθαρῶς μορφολογικὴ δεοντολογικὴ κρίσις πρέπει νὰ εἶναι ὑποθετικῶς διατετυπωμένη, διότι ἀποτελεῖ, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἰδεδομένον σκοπὸν, τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ καθαροῦ νόμου. Ἀλλ' ὡς τοιαύτη ἐφαρμογὴ εἶναι κατ' ἀπόλυτον τρόπον τεθειμένη, κατηγορηματικῶς καὶ οὐχὶ ὑποθετικῶς. Τοῦναντίον ἰσχύει περὶ τῆς τεχνικῆς.

Ἐπίσης καὶ τὸ ἐξενάγκαστον τοῦ δικαίου δὲν πρέπει νὰ συγχυ-

σθῆ με τὴν ἀναγκαιότητα τῶν φυσικῶν νόμων. Ἡ δεοντολογικὴ ἰσχὺς τοῦ δικαίου ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ἰσχὺν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. *Τὸ δίκαιον ἰσχύει ὡς ἀξία καὶ κρατεῖ ὄχι φύσει, ἀλλὰ θέσει.* Ἐτέθη δὲ τὸ ἐξαναγκαστὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως, τῆς ἀναγνωριζούσης τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐπιδιωκούσης τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, συμφῶνως πρὸς τὴν ἀξίαν αὐτήν. Τὸ ἐξαναγκαστὸν τοῦ δικαίου θεμελιούται ἀμέσως ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, οὐχὶ δὲ ἐμμέσως διὰ τῆς διανοίας, ὅπως συμβαίνει διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ φυσικοῦ νόμου. Οὕτω καθωρίσθησαν τὰ ὅρια τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης καὶ διεπιστώθη, ὅτι οὐδεὶς συνταυτισμὸς εἶναι δυνατός, μεταξὺ τῶν ὄντολογικῶν καὶ δεοντολογικῶν ἐπιστημῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς τεχνικῆς ἀφ' ἑτέρου καὶ ὅτι πρόκειται περὶ καθ' ὅλα διακεκριμένων κατευθύνσεων τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως.

Τὴν ἐξατομίκευσιν καὶ τὴν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς εἰδικὴν περίπτωσιν ἐφαρμογὴν τοῦ φυσικοῦ νόμου ἐπιτελεῖ ἡ τεχνικὴ. Τὴν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς εἰδικὴν ἐκάστοτε περίπτωσιν ἔρευναν τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν ἐπιτελεῖ ἡ δεοντολογικὴ ἐπιστήμη. Τὸ χαρακτηρίζειν ὅθεν τὴν τοιαύτην λειτουργίαν τεχνικὴν, λόγῳ τῆς ὁμοιότητος ἣν ἔχει πρὸς τὴν τεχνικὴν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, προδίδει τὴν σύγχυσιν φυσικῶν νόμων καὶ κοινωνικῶν ἀξιῶν, φύσεως καὶ ἱστορίας καὶ πάντως ἀτυχεστάτην ὀρολογικῶς διατύπωσιν, ἣ ὁποία θὰ συνεπήγετο τὴν ἀνάγκην διαρκῶν ἱξηγήσεων πρὸς ἀποφυγὴν μεταβάσεων εἰς ἄλλο γένος.

Ἐὰν ὅμως ὁ καθορισμὸς τοῦ δικαίου, ὡς τεχνικῆς, εἶναι πλάνη, θὰ ἀπετέλει ἔτι βαρύτερον ὀλισθημα ὁ διχασμὸς τῆς νομικῆς, οὕτως ὥστε μέρος αὐτῆς νὰ κατετάσσετο εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ δὴ τὴν ὄντολογικὴν καὶ μέρος εἰς τὴν τεχνικὴν. Εἰς τοιαύτην λύσιν ἄγονται οἱ ἀγνοοῦντες τὴν δεοντολογικὴν σκέψιν, ἣ ὁποία πληροῖ τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τοῦ νομικοῦ, ὡς καὶ οἱ ἐλλείπει αὐτῆς, δημιουργοῦντες μίαν μεθοδολογικῶς ἀδύνατον μίξιν, ἀφ' ἑνὸς ὄντολογικῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τεχνικῶν στοιχείων.

Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως ὅτι ἡ δεοντολογικὴ σκέψις ἐνέχει καὶ ὄντολογικὰ στοιχεῖα, προϋποθέτει τὴν γνῶσιν τῶν ἀξιῶν ἀφ' ὧν ἐδράζεται καὶ εἰς ἃς ἀναφέρεται καὶ ὅτι ὁμοίως ἡ τεχνικὴ προϋποθέτει τὴν γνῶσιν τῶν φυσικῶν νόμων. Ἀλλὰ οὐδαμῶς ὡς ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ἡ δεοντολογικὴ ἐπιστήμη δὲν εἶναι παρὰ ὑπέροχαις;

δύο στρωμάτων, ἑνὸς ὄντολογικοῦ καὶ ἑνὸς τεχνικοῦ. Ὑπεράνω τοῦ διχασμοῦ αὐτοῦ διέπει τὴν δεοντολογικὴν σκέψιν, ὅπως καὶ τὴν τεχνικὴν, ἢ ἀδιάσειστος λογικὴ ἐνότης, ἣτις θεμελιούται διὰ τῆς ἀναφορᾶς ἐνὸς δεδομένου ἐν σχέσει πρὸς ἕνα σκοπὸν καὶ τούτων πρὸς νοητὴν τινα ἀρχήν. Ἐξ αὐτοῦ δικαιολογεῖται ἡ ὑπαρξίς μιᾶς δεοντολογικῆς ἐπιστήμης, ὅλως διαφόρου τῆς ὄντολογικῆς, καὶ ὅτε ἀκόμη ἀναφέρεται εἰς τὰ αὐτὰ ἱστορικὰ δεδομένα.

Ἄλλὰ καὶ ἡ συσχέτισις τῆς δεοντολογικῆς καὶ τῆς τεχνικῆς σκέψεως εἶναι αὐτοδῆλως ἀδύνατος ἐξ αὐτῶν τῶν διαφορῶν αἰτινες προηγουμένως ἀνεπτύχθησαν. Δὲν δύναται εἶς σκοπὸς νὰ εἶναι συγχρόνως κατηγορικῶς καὶ ὑποθετικῶς τεθειμένος. Δὲν δύναται τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον νὰ εἶναι δέον καὶ ἐν ταύτῳ τεχνικῶς ἀναγκαῖον.

§ 4. Ἐν τούτοις ἐπεχειρήθη ἐντὸς τῆς νομικῆς λειτουργίας νὰ διακριθῇ ἐν ἐπιστημονικόν καὶ ἐν τεχνικόν στοιχεῖον καὶ δὴ κατὰ τρόπον ὅστις, ἀπὸ πρώτης ἀπόψεως, δὲν γεννᾷ καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς εὐσταθείας αὐτοῦ. Ὑπάρχουσι πράγματι κοινωνικοὶ νόμοι οἱ ὅποιοι ὑφίστανται, ἱστορικῶς ἐξεταζομένου τοῦ ζητήματος, πρὶν ἢ ὁ πολιτικὸς κυρίαρχος ἢ ὁ νομοθέτης θειπίσουν αὐτοὺς ὡς δίκαιον. Κέκτηνται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον γενικὴν ἰσχὺν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ καὶ ἐμφανίζονται εἰς τὸν νομοθέτην ὡς τι **δεδομένον**.

Αὐτοὶ οἱ νόμοι θεωροῦνται προερχόμενοι οὐχὶ ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς «τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων», ἐκ τῶν φύσει ἀναγκαίων σχέσεων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ἀποτελοῦντες συνήθως μέρος τῆς κοινῆς συνειδήσεως ἐνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Δεδομένου δὲ ὅτι αἱ κοινωνικαὶ ἀξίαι κατισχύουν τῶν πολιτικῶν, εἶναι ὁ νομοθέτης ἠναγκασμένος νὰ ἀποδεχθῇ καὶ θέσῃ τοὺς ἀνωτέρω κοινωνικοὺς νόμους ὡς βάσεις τοῦ συστήματος τῶν πολιτικῶν θεσμῶν· εἶναι ὅμως ἠναγκασμένος νὰ βαδίσῃ καὶ περαιτέρω. Πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν νόμων αὐτῶν ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ, κατὰ τρόπον πραγματοποιήσασθαι τὴν ἀσφάλειαν καὶ ὁμοιομορφίαν τῶν συναλλαγῶν, ἅς τίθησι ὡς εἰδικὸν σκοπὸν αὐτῆς ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ὡς ἔχει σήμερον διαμορφωθῆ, προσαπαιτεῖται καὶ ὁλόκληρον δίκτυον ὑποθετικῶν κρίσεων, ὅπερ θὰ μᾶς ἀγάγῃ ἀπὸ τῆς γενικότητος τοῦ κοινωνικοῦ προσητάγματος μέχρι τῆς ἀπολύτου ἀτομικότητος τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου. Ἀφ' ἧς ὁ κοινωνικὸς νόμος, ὅστις καὶ πρότερον ἴσχυε καὶ ἐφηρομόζετο, διοχετευθῆ ἐκ νέου πρὸς τὴν ζωὴν, μέσῳ τῆς πολι-

πειακῆς ἐξουσίας, δὲν δύναται νὰ παραμείνη εἰς τὴν ἀπλόγραμμον σχηματικὴν του μορφὴν, ἀλλὰ πρὸς πραγμάτων τῶν σκοπῶν τῆς σημερινῆς πολιτείας, δέον νὰ ἀποκτήσῃ ἐνότητα λογικὴν, σταθερότητα καὶ ἀκρίβειαν, οὕτως ὥστε καὶ τὰ ὅρια τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ νὰ εἶναι ὅσον ἔνεστι διακἀθωρισμένα. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ νομολογικὸν συγκρότημα ἤρτηται λογικῶς ἐκ τῶν βασικῶν κοινωνικῶν νόμων εἰς οὓς καὶ ἀναφέρεται.

Συνήθως θεσμοθετεῖται τοῦτο τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς πολιτείας ἢ τοῦ νομοθέτου, πρὸς πραγμάτων τῆς ἀσφαλείας τῶν συναλλαγῶν καὶ δὲν ἀπαντᾶται εἰς τὴν ἐξωπολιτειακὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ὅπου ἡ ἐφαρμογὴ τῶν κοινωνικῶν νόμων εἶναι πολύμορφος καὶ περιπτωσιολογικὴ.

Τὸ νομολογικὸν συγκρότημα δὲν εἶναι κατ' ἀκολουθίαν δεδομένον διὰ τὸν νομοθέτην, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν «κατασκευαστόν».

Ἡ γνῶσις τοῦ δεδομένου, ὡς γνῶσις ἐνὸς ὄντος, εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐπιστημονικὴ λειτουργία. Τοῦναντίον χαρακτηρίζεται ὡς τεχνικὴ λειτουργία ἢ ἔρευνα καὶ ἡ ἐκάστοτε ἐπεξεργασία ἐνὸς μὴ ὄντος, ἀλλ' ἀπλῶς τεχνητῶς δημιουργηθέντος, διὰ καθαρῶς πρακτικοῦ σκοποῦ, νομολογικοῦ συγκροτήματος. Αὕτη εἶναι, ὅσον οἶον τε σαφέστερον διατετυπωμένη, εἰς τὰς γενικὰς αὐτῆς γραμμάς, ἢ ὑπὸ πολλὰς μορφάς, διὰ πολλῶν φραστικῶν ἐλιγμῶν, χαρασσομένη διάκρισις μεταξὺ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ τεχνικοῦ στοιχείου ἐν τῷ δικαίῳ (1).

(1) Ἡ ἀνωτέρω διάκρισις ἀποτελεῖ τὴν θεωρητικὴν βάσιν τοῦ *Le Roy*, *Science et Technique en droit privé positif*, παραληφθεῖσα ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸν ρεῦμα τοῦ μπερξονισμοῦ. (ὄρα *Gény* αὐτόθι § 33 σ. 97 σημ. 1, *Bergson*, *Evolution créatrice* 1914 σ. 212 κ. ἐ., *Le Roy* *Une philosophie nouvelle* 1914 σ. 24. Τὸ δεδομένον χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ *Gény* ὡς τὸ προϊόν τῆς «κοινωνικῆς φύσεως», τὸ κατασκευαστόν ὡς «ἐργασία ἀπολύτως ὑποκειμενικὴ» (αὐτόθι σ. 97 καὶ IV § 302 σ. 147—150). Αἱ νομικαὶ ἔννοιαι ἄλλοτε μὲν περιέχουσι «μίαν δόσιν πραγματικότητος» (*dose de réalité*), ἄλλοτε εἶναι κυρίως πλᾶνος καὶ ματαία ἐννοιολογία (*idéalisation vaine et fallacieuse*) (ὄρα αὐτόθι I σ. 136). Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἔχουμεν πράγματι «δεδομένον», ἐπιστημονικῶς γινωσκόμενον, ἐν τῇ δευτέρῃ κατασκευαστόν, τεχνικῶς χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν πρᾶξιν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου. (ὄρα αὐτόθι IV σ. 17 καὶ 21, III § 219 σ. 197 σημ. 2 ἐπίσης III § 182—184). Ἐννοεῖται ὅτι

§ 5. Ἡδη ἐρευνητέον εἰδικώτερον, ποῖα τὰ διὰ τὸ δίκαιον ἐμφανι-

πραγματικότης ἄνευ ἐννοίας εἶναι ἀνόητος, εἶναι ἐπομένως πάντως ἀναγκαία σχετική τις ἐννοιολογικὴ ἐργασία, ὅσονδήποτε καὶ ἂν αὕτη μειοῖ τὴν «δόσιν τῆς πραγματικότητος». Τοῦτο ῥητῶς τονίζεται, (αὐτόθι σ. 141) «Il est bien vrai que la perception même de ces intérêts ne se peut faire sans un élément de représentation conceptuelle». Δέον ὅμως νὰ μὴ λησμονεῖται ὅτι ἡ διάνοια, ἐννοιολογικῶς λειτουργοῦσα, εἶναι ἀνίκανος νὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικότητα. Ἐὰν ὅθεν ἡ ἐρευνα τοῦ δικαίου παραμένει αὐστηρῶς ἐννοιολογικὴ, δηλ. καθ' ἡμᾶς αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴ, θὰ ἀγνοῖ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα καὶ ὡς ἐκ τούτου δέον καὶ ἡ ἐνυρασις καὶ ἡ θέλησις, ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος νὰ συγκελῶσιν εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ δικαίου καὶ μόνον οὕτω θὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ τελικοὶ σκοποὶ αὐτοῦ (ὄρα αὐτόθι I § 56 σ. 161 κ. ἐ.). Ἀκριβῶς δ' ἐνεκα τούτου χαρακτηριστέα ἡ νομικὴ, οὐχὶ μόνον ὡς ἐπιστήμη ἀλλὰ καὶ ὡς τεχνικὴ. (ὄρα αὐτόθι IV § 303 σ. 153). Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὸ ἐννοιολογικὸν στοιχεῖον, τὸ κατ' ἐξοχὴν κατασκευαστόν, δηλ. τὸ τεχνικὸν κατὰ G é n y, καθ' ἡμᾶς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστημονικόν, διότι ἡ ἐπιστήμη ἐργάζεται με ἐννοίας καὶ μόνον με ἐννοίας ὡς ἄλλαχού τὸ ὁμολογεῖ καὶ ὁ G é n y (I σ. 141); τὸ ἐννοιολογικὸν τοῦτο συγκρότημα τοῦ δικαίου, ὡς ἀπέχον τῆς πραγματικότητος, δέον νὰ ὑποχωρήσῃ κατ' αὐτὸν πρὸ τῶν κοινωνικῶν πραγματικοτήτων. (αὐτόθι III § 220).

Παρ' ὅλας τὰς πολλαπλὰς διακρίσεις, αὐτὸς ὁ G é n y τονίζει τὸς δυσκολίας τῆς χαράξεως τῶν ὁρίων μεταξὺ ἐπιστημονικοῦ καὶ τεχνικοῦ στοιχείου (αὐτόθι III σ. 217 κ. ἐ. D e m o g u e, Les notions fondamentales du droit 1911 σ. 335).

Συχνάκις ἡ διάκρισις αὕτη ἐμφανίζεται ὡσεὶ ἐὰν τὰ δύο διακριτέα ἦσαν ἀπλῶς δύο πόλοι μεταξὺ τῶν ὁποίων κυμαίνονται οἱ κανόνες δικαίου, ἄλλοτε πρὸς τὸν ἕνα, ἄλλοτε πρὸς τὸν ἄλλον προσπελάζοντες. Βάσις τοῦ δικαίου εἶναι πάντοτε τὰ «δεδομένα» ἀλλὰ τὸ μείζον μέρος τῶν κανόνων εἶναι «κατασκευαστόν»· εἶναι δὲ ὡς ἐκ τούτου κυρίως τεχνικὴ ἡ ἐργασία τοῦ νομικοῦ. (ἴδε αὐτόθι III § 267—268 σ. 514 κ. ἐ.). Ἡ διαίρεσις τεχνικῆς καὶ ἐπιστήμης ἐν τῷ δικαίῳ δὲν ἔχει μόνον τὴν ἀνωτέρω μορφήν. Πρόκειται περὶ διακρίσεως κατ' ἐξοχὴν διαδεδομένης ὑπὸ πολλὰς μορφάς. (ἴδε π. χ. B e k k e r, Das Recht als Menschenwerk und seine Grundlagen, Heidelberg 1912 σ. 4—6 S t a m m l e r Richtiges Recht σ. 209 G é n y αὐτόθι I σ. 99).

Ὑπὸ τὸν ὄρον νομικὴ τεχνικὴ ἐννοεῖ ὁ Stammler τὴν διδασκαλίαν τῆς νομικῆς φρονητικῆς (ὄρα S t a m m l e r Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1923, § 127 σ. 262 τοῦ αὐτοῦ Theorie der Rechtswissenschaft 1911 VII § 2, σ. 563).

ζόμενα ὡς κοινωνικὰ «δεδομένα» καὶ δὴ ἐρωτητέον ἐν πρώτοις εἰς ποῖον ταῦτα «δεδομένα».

Ἡ νομικὴ τεχνικὴ καταλαμβάνεται μᾶλλον παρὰ Stammler ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς νομικῆς πράξεως (ὄρα Theorie der Rechtswissenschaft 1911 VIII σ. 653) τῆς ἀφορώσης τῆς ἐφαρμογῆν τῶν νομικῶν διατάξεων ἐπὶ τῶν ἐμφανιζομένων περιπτώσεων (ἴδε καὶ Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1922 § 129 σ. 286). Ἄλλ' ἐννοεῖται ὅτι οὐδαμῶς ταυτίζεται ἡ παρ' ἡμῶν διατυπωθεῖσα καὶ περαιτέρω ἀποκρουομένη διάκρισις τῆς ἐπιστήμης καὶ τεχνικῆς πρὸς τὰς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ συστήματι, καθότι χαρακτηρίζων ὁ Stammler τὴν νομικὴν ὡς πρακτικὴν ἐπιστήμην, θεωρεῖ ὡς ἐπιστημονικὴν καθαρῶς λειτουργίαν ἐκεῖνο ὅπερ κατ' ἄλλους ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴν τεχνικὴν. Τὸ ζήτημα ἂν ὁ νομικὸς συμπερασμὸς, ὡς ὑπὸ τοῦ Stammler διατυποῦται (ἴδε αὐτόθι §§ 139—141), ἐξαντλεῖ τὰ προβλήματα τῆς εἰδικῆς μορφῆς τῆς δεοντολογικῆς νομικῆς σκέψεως δέον νὰ λυθῆ ἀποφατικῶς. Ὁ Stammler περιγράφεται εἰς τὴν κάτωθι λογικὴν μορφήν :

Ἐὰν τὸ Α τότε Β (κανὼν δικαίου)

Τὸ Γ εἶναι Α

Ἐπομένως ὡς πρὸς τὸ Γ ἰσχύει τὸ Β. Ἀλλὰ προέχει ἀκριβῶς ἡ ἐρευνα τοῦ τί ἐστὶ Γ καὶ τοῦ πῶς ἀναφέρεται τὸ Γ πρὸς τὸ Α. Τὸ Γ δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ ἱστορικῇ ζωῇ. Ἐν αὐτῇ ὑπάρχει μία πραγματικὴ κατάστασις. Ἴνα ἀναφερθῆ ἡ πραγματικὴ κατάστασις αὕτη εἰς τὴν διάταξιν δέον νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ νομικὸς ὅτι ἐρευνᾷ τὴν κατάστασιν ἐν σχέσει πρὸς δυνατὸν εἰδικὸν σκοπὸν, ἢτοι δέον νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ ἀναφερόμενον πρὸς τὴν νομικὴν διάταξιν (ἐὰν Α τότε Β), πλὴν τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως, καὶ τὸν σκοπὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὁποῖον ἐρευνᾶται ἡ κατάστασις αὕτη.

Ὅστε ἡ ἥρσων κρίσις τοῦ νομικοῦ συλλογισμοῦ ἐνέχει τι τὸ ἰδιάζον ἐξ οὗ καὶ μόνον προκύπτει ἡ δεοντολογικὴ φύσις αὐτῆς καὶ ἐπομένως καὶ ἡ συστηματικὴ θέσις τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν φαίνεται ἀσχοληθεῖς ὁ Stammler. Ἀποδοτέον δὲ τοῦτο ἰδίᾳ εἰς τὴν βυσικὴν διάκρισιν τοῦ συστήματος αὐτοῦ, εἰς τὴν διάκρισιν τῶν φυσικῶν καὶ τῶν τελολογικῶν ἐπιστημῶν, ἃς ταυτίζει πρὸς τὰς ὑπ' ἡμῶν ὀνομαζομένας ἱστορικὰς καὶ ἠθικὰς ἐπιστήμας. (ὄρα αὐτόθι § 29 σημ. 1). Μεθ' οὗ δὲν προβαίνει ὅμως περαιτέρω εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ὄντολογικῶν καὶ δεοντολογικῶν ἐπιστημῶν δι' ἧς κυρίως θεμελιούται ἡ μέθοδος καὶ ἡ συστηματικὴ τοῦ δικαίου.

Ἐφ' ὅσον τοῦτ' αὐτὸ τὸ ἐφαρμόζειν καὶ πραγματοποιεῖν ὀνομάζεται τέχνη, δὲν προσκρούει οὐδαμοῦ ὁ ὄρος. Ὅτε ὅμως ἡ γνῶσις τοῦ δέοντος, ἡ γνῶσις τοῦ τί ἐκάστοτε δέον γενέσθαι ὀνομάζεται τεχνικὴ, ὅπως τοῦτο συμφῶς πράττει ὁ G e n y, ἡ τοιαύτη ὀρολογία συγχρούεται πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ ἔχει μεθοδολογικὰς συνεπείας. Διὰ τῆς ἐπικινδύνου ταύτης ἀτροποῦ κυκλοῦμενος εὐρίσκεται ἐξαίφνης ὁ νομικὸς πρὸ τοῦ ἀτέλετου προ-